

Enkel vuig eigenbelang

Het belang van Piet Hein, Karel Doorman en Willem de Zwijger is evident. Talloze Nederlanders haalden de geschiedenisboekjes niet. In dit vijftiende deel van een 'anti-canon': Lieuwe van Aitzema.

Door BART FUNNEKOTTER

Wie in een door oorlogen verscheurd tijdperk contemporaine geschiedenis wil schrijven, moet op zijn tellen passen. Als je je niet nadrukkelijk in het 'goede' kamp begeeft, is de gramschap der machthebbers je deel. Dat is nu zo, en dat was zo in de zeventiende eeuw toen de Nederlandse historicus Lieuwe van Aitzema de 19.000 pagina's van zijn magnum opus *Saken van Staet en Oorlogh* het licht deed zien.

Van Aitzema (1600-1669) werd geboren in Dokkum als de zoon van een secretaris van de Friese admiraliteit. Hij studeerde rechten aan de universiteiten van Franeker, Parijs en Orléans. Vanaf 1625 was hij werkzaam in Den Haag als resident van de Duitse Hanzesteden.

Van Aitzema begon in de jaren dertig van de zeventiende eeuw, de Dertigjarige Oorlog zette Europa in vuur en vlam, met het verzamelen van politiek en diplomatiek nieuws. Het ging hem niet om de laatste roddels, maar om afschriften van regeringsbesluiten, vergaderverslagen en diplomatieke missiven, of, zoals hij het zelf zei: „d'eygene brieven die de battaillerende self hadden gestelt.” De enorme bronnenverzameling die hij zo aanlegde, vormde de basis voor *Saken van Staet en Oorlogh*, dat tussen 1655 en 1671 verscheen.

Van Aitzema beschreef in dit werk de geschiedenis van de Nederlanden van 1621 tot 1668. In deze periode bracht de Vrede van Münster in 1648 de officiële onafhankelijkheid van Spanje en werden de eerste twee Engelse Oorlogen uitgevochten. Van Aitzema voorzag zijn bronnen van soms zeer puntig commentaar. Dat leverde hem al vrij snel problemen op.

Kritische geschiedschrijving, zoals die tegenwoordig wel eens beoefend wordt, was in de zeventiende eeuw een relatief onbekend fenomeen. Kroniekschrijvers putten zich over het algemeen uit in het bewieroken van de overheid die hen had aangesteld. Van Aitzema was wars van dit soort vleierij, en ging in de opdracht van *Saken van Staet en Oorlogh* al meteen de fout in. Zelfs op deze plek waar een auteur zich meestal op zijn dankbaarst opstelde, wist hij de Staten van Friesland, een van zijn opdrachtgevers, te bruuskeren.

Daar bleef het niet bij. Van Aitzema weigerde de Nederlandse onafhankelijkheidsstrijd te zien als een rechtvaardige oorlog van een onderdrukt volk dat opkwam voor zijn godsdienstvrijheid. De Fries was een Machiavellist pur sang. Hij beschreef de Opstand als een machtsstrijd, waarin iedereen trachtte te pakken wat hij pakken kon. Het „zynde natuerlick dat een yeder jaeght en janckt na't geen hy bemindt, en een yeder bemindt zijn interest. Ondertusschen is de beste raedt, dat men 't houdt met de sterckste”.

Zijn cynisme bewaarde *Realpolitiker* Van

ILLUSTRATIE FRANK DAM

Aitzema overigens niet voor de strijd met Spanje. Toen hij tijdens de Eerste Engelse Oorlog het verwijt kreeg dat hij meer Hollands- dan prinsgezind was, tekende hij op: „'t was om te lagchen; ick seyde, geen soodanige lieden te kennen: Prinsgezint, Hollandsgesint! Eygen- of selfgesinde kende ick genoeg”.

In de eeuwen na zijn dood verkreeg Van Aitzema, weinig verrassend, niet de status van giganten als P.C. Hooft en Hugo de

Denemarken, Venetië, Engeland en Frankrijk op gezette tijden een nieuwsbrief toegestuurd. Fruin ontdekte dat Van Aitzema bepaald niet kieskeurig was bij de selectie van zijn klandizie. In het archief van de Engelse meesterspion John Thurloe kwam hij anonieme correspondentie tegen waarvan toon en inhoud hem wel heel erg deden denken aan *Saken van Staet en Oorlogh*. Een kort vergelijkend onderzoek bevestigde zijn vermoeden, brieven en boek waren van dezelfde hand.

Thurloe's correspondent vroeg regelmatig om zijn vergoeding en een brief van diens meester Oliver Cromwell die als vrijgeleide kon worden gebruikt, mocht het spionagewerk ontdekt worden. Fruin: „Thurloe antwoordde niet op zijn verzoek; hij had zeker geen lust, den verrader, die hij betaalde, met het schild van Engeland te dekken.”

De reden voor Van Aitzema's handelen was Fruin nog wel de grootste doorn in het oog. „Geen haat en geen liefde dreef den onverschilligen Aitzema. Vuig eigenbelang alleen, zucht om geld te maken, dreef hem tot verraad van zijn vaderland.” Maar, verzuchtte de historicus: „De rijkdom van *Saken van Staet en Oorlogh* aan oorkonden van allerlei aard is zeker voor een gedeelte toe te schrijven aan de behoefte der misdadige correspondenten van den schrijver. In zoover trekken wij nog altijd voordeel uit hetgene hij misdaan heeft.”

ONBEKEND VADERLAND

Groot, hoewel alle historici die zich bezighielden met het Nederland van de Gouden Eeuw schatplichtig waren aan het werk dat hij verzet had. De doodsteek voor zijn reputatie werd in 1864 toegebracht door historicus Robert Fruin. Van Aitzema deelde de kennis die hij verzamelde met een groot aantal correspondenten in het buitenland. Tegen een fikse vergoeding kregen ontvangers in Duitsland, Zweden,